

трансформаций (1944–1946 гг.). Доказано, что значительное место в исследуемый период сыграла ориентация архимандрита Климентия на консолидацию духовенства и реализацию национальных стремлений украинства.

Ключевые слова: Украинская греко-католическая церковь, Климентий Шептицкий, церковно-религиозный комплекс, конфессионально-религиозная трансформация, Восточная Галичина.

Victoriya Chornopyska

THE CHURCH-RELIGIOUS COMPLEX UKRAINIAN GREEC-CATHOLIC CHURCH TO THE LEADERSHIP CLYMENTIY SHEPTYTSKY IN THE PERIOD OF DETERIORATION (THE SECOND PART OF 40-TH OF THE XX CENTURIES)

In the article is analysed the role of igumen Clymentiy Sheptytsky in the answer the religious and church problems of the east Halychyna in the period of religious transformation (1944-1946). It is demonstrated, that the important place in the researched period played the orientation of archymandryt Clymentiy on the consolidation of clergy and realization of national aspiration of Ukrainian nation.

Key words: Ukrainian Greec-Catholic Church, Clymentiy Sheptytsky, the east Halychyna, the church-religious complex.

УДК 02(091)(447.85)

Олег Шилюк

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА НА БУКОВИНІ В 40-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Публікація присвячена питанням історії створення та функціонування бібліотек на Буковині у 40-х роках ХХ століття як складової історії бібліотечної справи України. Проаналізовано зміст роботи бібліотек, становлення та розвиток книгозбірень краю, виявлено їх основні типи і специфічні особливості. Особливу увагу приділено пріоритетним напрямам діяльності бібліотечних закладів.

Ключові слова: історія Буковини, мережа бібліотек, публічні бібліотеки, спеціальні бібліотеки, хата-читальня.

Державотворчі процеси, що відбуваються сьогодні в країні, суттєво впливають на розвиток духовної культури, національної самосвідомості українського народу. У цьому контексті значно посилюється увага до історичного краєзнавства, підкріплена розумінням необхідності відродити в людській свідомості ідею цінності рідного краю. Суттєвим чинником краєзнавчих історичних досліджень виступають бібліотеки – установи, що акумулюють інформацію та документи, пов'язані за своїм змістом з певною місцевістю країни.

В історії Чернівецької області період 40-х років ХХ століття є напевно одним із найскладніших. Спочатку приєднання Північної Буковини до радянської України, згодом Друга світова війна і повернення румунської влади, визволення Чернівців у 1944 році та відновлення народного господарства у важкі повоєнні роки. Незважаючи на усі ці, культурно-просвітницькі установи доволі успішно провадили свою діяльність та розвивалися.

У статті використані і вперше введено у науковий обіг документи з історії бібліотечної справи Чернівецької області, що зберігаються в Державному архіві Чернівецької області та інформаційні матеріали різного характеру, у тому числі, публікації місцевих періодичних видань.

У загальних працях з історії Буковини наводяться деякі статистичні дані про бібліотечні установи. Проте, самі книгозбірні не були предметом спеціального дослідження.

Об'єкт дослідження – культурно-просвітницькі та суспільно-політичні процеси, що відбувалися на Буковині у 40-х рр. ХХ ст.

Предмет дослідження – діяльність органів місцевої влади з організації бібліотечної мережі в 40-х роках ХХ ст.

Мета роботи – за використанням документального матеріалу здійснити комплексний аналіз процесу формування та розвитку мережі бібліотечних установ на Буковині, в хронологічних межах досліджуваного періоду.

Основні завдання статті ґрунтуються на виявленні чинників, що впливали на формування бібліотечної мережі Чернівецьчини та характеристика основних напрямків діяльності бібліотек краю.

Бібліотеки як соціально-культурне явище, є важливою, однак маловивченою частиною історичної науки. Аналіз літератури з теми дослідження свідчить про те, що комплексний характер носили дослідження розвитку культури в західних областях Української РСР, у яких простежувався процес розвитку освіти, літератури, мистецтва та культосвітньої роботи, частково приділялася увага й бібліотечній діяльності. Це роботи Ю. Пономаренка "Культурне будівництво в західних областях Української РСР (1950–1958 роки)", І. Кошарного "Культурне будівництво у возз'єднаних областях Української РСР" (1939–1958 рр.) та В.Холєвчука "Розвиток культури в західних областях Української РСР в 1961-1980рр.", колективна монографія під загальною редакцією П.Гудзенка "Розвиток української культури за роки радянської влади". Однак проблеми розвитку бібліотечної справи у цих працях не були предметом спеціального розгляду і в кращому випадку їм приділявся незначний обсяг матеріалу. Окрім того, зміст та оцінка явищ і подій у цих працях були заідеологізованими. У кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. зі зміною суспільно-політичної ситуації в країні, складаються умови для неупередженого висвітлення історії вітчизняної культури в цілому та бібліотечної справи зокрема.

До 1940 року бібліотечна справа на Буковині не мала значного поширення. Діяла одна міська бібліотека, існували бібліотеки при ліцеях та гімназіях. Культурно-просвітницьку роботу проводили близько 10 бібліотек при національних товариствах: українському, німецькому, польському, єврейському та інших. Налічувався десяток приватних бібліотек [1, с. 1]. Найбільша бібліотека краю – бібліотека румунізованого університету ім. Кароля II, виконувала функції з забезпечення навчального та наукового процесу в університеті.

У сільській місцевості функціонували читальні – сільські культурно-освітні установи, найнижча ланка українських просвітніх організацій. Вони організовували селян до культурної та господарської праці. При читальнях нерідко діяли допомогіві каси, драматичні гуртки, хори, бібліотеки спільного користування. Читальні виникли у середині ХІХ ст. на Галичині. У 1910 році лише товариство "Просвіта" налічувала 2355 читалень. Після революції 1905–1907рр. читальні відкривалися у селах Наддніпрянської України як осередки "Просвіти" [2, с. 1057]. Із встановленням радянської влади їх заборонено, а новостворені культурно-освітні центри діяли під назвою "хата-читальня". Вони відіграли значну роль у ліквідації неписьменності серед селянства та допомагали радянським та партійним органам в проведенні колективізації сільського господарства. У зв'язку зі зростанням кількості сільських клубів, бібліотек, будинків культури, кількість хат-читалень поступово зменшувалась.

28 червня 1940 року Північна Буковина та Південна Бессарабія були приєднані до СРСР. Новоутворені органи влади активно бралися за перебудову економіки та політики на засадах суспільної власності. Ліквідовувалися або розпускалися політичні партії, профспілкові та національно-культурні організації і товариства. Українське населення цих земель, по-різному сприймало встановлення радянської влади в Північній Буковині і Хотинщині, залежно від того, хто що втрачав і хто що одержував в результаті організаційно-господарських заходів, які вона проводила. Партійні і владні органи, щоб схилити на свій бік бідне і середняцьке селянство, міських робітників та службовців, вели широку письмову й усну пропаганду та агітацію, що, намагаючись охопити своїм впливом кожну свідомо мислячу людину.

Радянська влада проводила значну роботу з ліквідації малописьменності і неписьменності, відкривала дитсадки і дитбудинки, сільські клуби і будинки культури, бібліотеки і хати-читальні, кінотеатри, музеї. Почали діяти український драмтеатр і обласна філармонія. Це був значний позитив, який міг прихилити до радянської влади багатьох. Позитивно було сприйнято безкоштовне навчання і медична допомога.

З перших днів приходу Червоної армії у містах і селах Буковини і Бессарабії почали створюватись нові органи влади. Система освіти, друковане слово, заклади культури – все передавалось під жорсткий контроль комуністичної партії. У зв'язку з чим проводилося реєстрацію усіх бібліотек, незалежно від їх підпорядкування до 15 листопада 1940 р. в обласному відділі освіти [3, с. 4].

Паралельно розпочалося очищення бібліотек і книгарень від так званої "шкідливої" літератури, тобто від набутоків світової літератури та творів місцевих авторів, що суперечили комуністичній ідеології. Так, уже 3 січня 1941 р. бюро Чернівецького обкому партії розглянуло питання "Про вилучення шкідливої літератури" [4, арк. 6]. Затвердило поданий обллітом список літератури місцевих авторів, яку пропонувалося вилучити як шкідливу й застарілу. Обліт зобов'язали провести вилучення цієї літератури з усіх бібліотек та з книготоргівельної мережі. Таким чином, упродовж року значну кількість творів було знищено. Вилучені книги або ж вивезли до Москви, або ж спалили у печах облліту. Цим було завдано значного й непоправного удару духовній культурі краю.

Формування бібліотечної мережі в Північній Буковині, як і на усій території СРСР проходило згідно з постановою ЦВК СРСР "Про бібліотечну справу в Союзі РСР" (від 27 березня 1934 р.). Постанова впроваджувала чітку систему державного керівництва бібліотечною справою. У кожній республіці при народних комісаріатах освіти створювалися бібліотечні управління, що контролювали діяльність усіх бібліотек, незалежно від їх відомчої підпорядкованості, проводили заходи з упорядкування бібліотечної мережі [5, с. 223].

У 1934 році в УРСР проводився реєстраційний перепис усіх бібліотек [6, с. 147]. Розроблявся загальний план заходів з розширення та укріплення бібліотечної мережі, що передбачав створення в усіх областях державних обласних наукових бібліотек. На них покладалися обов'язки методичних і бібліографічних центрів для масових бібліотек; організацію центральних районних бібліотек з фондом книг для мережі пересувних структур; відкриття на підприємствах і у радгоспах стаціонарних бібліотек з пересувними відділеннями у цехах, робітничих гуртожитках, і т.п.; створення стаціонарних бібліотек при МТС і великих колгоспах, а також мережі пересувних бібліотек для забезпечення книгою читачів у невеликих колгоспах і населених пунктах; розвиток мережі центральних бібліотек для дітей і районних бібліотек, відкриття відділів для дітей при масових бібліотеках, а також шкільних бібліотек. Згідно з планом, що діяв на території СРСР із середини 30-х років ХХ ст., формувалась система бібліотечних установ Північної Буковини після 28 червня 1940 року.

У вересні 1940 року створюється Чернівецька обласна бібліотека з фондом понад 200 тис. примірників. При бібліотеці організувалася читальня, що передплачувала надходило 20 назв газет та 65 журналів. Обласний методичний кабінет при бібліотеці надавав методичну допомогу всім районним та міським бібліотекам області. Головне завдання бібліотеки – обслуговування книгою, газетою, журналом трудящих мас м. Чернівці та Чернівецької області для підвищення їх культурного і політичного рівня та виробничої кваліфікації [7, с. 4].

Найдинамічніше формувалася мережа масових бібліотек. На початку 1941 року в області функціонували: обласна державна бібліотека, обласна бібліотека для дітей (Чернівці), 19 бібліотек в районах, у тому числі 2 для дітей (Хотин, Сторожинець); сільських бібліотек – 10; сільських клубів і хати-читалень – 240 [8, арк. 27]. До середини 1941 року створено 2 обласні, 21 стаціонарну бібліотеку в кожному місті і райцентрі. Всього в області діяло понад 415 масових бібліотек з фондом понад 1 млн примірників. В I-му півріччі 1941 р. виділено близько 1 млн крб. на комплектування. 265 бібліотек організовано в селах при клубах, "червоних кутках", хатах-читальнях. З 342 населених пунктів, у яких діяли сільські ради, у 77 з них ще не було бібліотек [1, с. 1]. Зокрема, у Заставнівському районі з 32 сільрад – у 14 відкрито сільські клуби з бібліотеками, у 24 селах – хати-читальні [9, с. 6]. Перед партійними, радянськими організаціями і відділами народної освіти краю поставлено невідкладне завдання – організувати сільські бібліотеки на території кожної сільради, при сільських клубах, за їх відсутності – утворити наявні або новоорганізовані хати-читальні, "червоні кутки".

Крім масових бібліотек функціонували й інші типи бібліотек. Найбільш значимими з яких були бібліотеки вузів: Чернівецького університету, що за обсягом фондів була другою в Україні (800 тис. томів) та бібліотека учительського інституту (до 50 тис. томів) [10, арк. 2]. Восени 1940 року було відкрито бібліотеку Чернівецького будинку Червоної Армії та бібліотеку на трикотажній фабриці "Трінако".

Під час Другої світової війни було заподіяно значної шкоди не тільки народному господарству України, але й знищено багато культурних цінностей. Бібліотечна мережа України була повністю зруйнована. Зокрема, приміщення бібліотек, знищено й розграбовано більше 80 млн примірників бібліотечних книг. Зокрема, у 1941 році із захопленням Буковини румунами, Чернівецький університет було ліквідовано і основну літературу з бібліотеки вивезено до Румунії, в університети м. Сібіу та м. Турну-Сіверін [11, арк. 12]. Ректор університету, професор П. Каніболицький, у 1946 році звертався до владних органів з проханням повернення бібліотечних фондів, оскільки вивезена література, в основному зі слов'янознавства, природничих наук і філософії була найбільш цінною.

Розпочинаючи відбудову народного господарства у визволених районах, радянська влада приділяла значну увагу відновленню роботи культосвітніх закладів. У центрі уваги стала відбудова бібліотечних приміщень, поповнення їх новими фондами. На кінець 1944 року в області відновили роботу 149 хат-читалень, обласна бібліотека з фондом близько 280 тис. книг, 2 міські бібліотеки, 12 районних бібліотек, 31 сільська бібліотека, обласна бібліотека для дітей [12, с. 3].

У серпні 1946 р. Верховна Рада УРСР прийняла "Закон про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства УРСР на 1946–1950 рр.". Чільне місце в новій п'ятирічці посідали питання культурного будівництва. Значну увагу приділялось відновленню бібліотек, зокрема шкільних. Перед війною бібліотечний фонд шкіл нараховував понад 16 млн. книг. Перед міністерством освіти поставило завдання поновлення шкільних бібліотек і доведення обсягу фондів до довоєнного періоду [13, с. 3].

Вихідним моментом для визначення планів відновлення й розширення бібліотечної мережі послужили матеріали державної реєстрації бібліотек, проведеної у 1946 році комітетом у справах культурно-освітніх установ. Аналіз інформації сприяв з'ясуванню стану бібліотечної мережі в республіці, визначити перспективи її розвитку. Як виявилось, до цього часу функціонувало менше четвертої частини усіх бібліотек, що існували в УРСР напередодні війни. У незадовільному стані перебувала мережа профспілкових і шкільних бібліотек: до початку 1947 р. була відновлена лише одна шоста частина профспілкових і одна третя частина шкільних бібліотек. Найбільш успішно здійснювалось відновлення державних масових бібліотек, але і тут не було досягнуто довоєнного рівня: з 7930 державних бібліотек, що діяли у 1940 р., в 1946 р. було зареєстровано усього лише 5186 бібліотек [14, с. 6].

Постановою "Про заходи щодо зміцнення районних і сільських бібліотек" (1947 р.) Рада Міністрів УРСР окреслила розгорнутий план бібліотечного будівництва в республіці, що послужив основою для розробки перспективних планів розвитку бібліотечної справи у республіці в цілому, й окремих областях, районах і населених пунктах зокрема [15, с. 22]. При цьому враховувалися рекомендації республіканської наради бібліотечних працівників України (1948 р.) про раціональне розміщення бібліотек, координацію діяльності відомств і організацій при плануванні бібліотечної мережі, використання відомчих бібліотек для обслуговування масового читача [16, с. 1].

Упродовж майбутньої п'ятирічки передбачалося створити в кожному селі державну сільську бібліотеку, у кожному районному центрі – районну бібліотеку, відновити діяльність всіх існуючих до війни профспілкових бібліотек і відкрити нові бібліотеки там, де в них була необхідність.

Однак плани відновлення і відкриття нових бібліотек у післявоєнні роки часто не виконувалися у зв'язку з відсутністю приміщень. Невипадково, травневий Пленум ЦК КПУ (1946 р.), аналізуючи діяльність культурно-освітніх установ, піддав критиці місцеві партійні організації, з вини яких частина приміщень клубів і бібліотек використовувалася не за цільовим призначенням. Пленум запропонував звільнити ці приміщення й повернути їх законним власникам – бібліотекам, читальням, клубам. Упродовж декількох років багатьом бібліотекам повернули приміщення, що належали їм, зайняті під час війни для інших потреб. Деякі бібліотеки отримали приміщення, новоспоруджені або відремонтовані за державні кошти. Значне місце у повоєнні роки посідало народне будівництво закладів культури.

Крім ліквідації неписьменності на бібліотеки покладалася важлива ідеологічна місія політико-виховної роботи: "...Вся система і всі засоби масово-політичної роботи мають виховувати, вирощувати соціалістичну свідомість, закликати на боротьбу з рештками капіталізму в свідомості людей, викривати нещадно огидні прояви буржуазного націоналізму, ... масово-політична робота на селі не може бути обмежена тільки питаннями сільського господарства. Вона мусить охоплювати собою всі питання, що хвилюють радянських людей: як підіймається промисловість, культура, що відбувається за кордоном, як бореться радянська держава за мі-

чний і тривалий мир..." [17, с. 2]. До культосвітнього працівника ставили вимогу працювати не "взагалі" і відірвано від тогочасних політичних процесів на селі.

Мережа масових бібліотек системи комітету в справах культурно-освітніх установ УРСР була повністю відновлена у 1946 р. і у 1948 р. нараховувала 3225 бібліотек проти 2112 бібліотек у 1941 р. На державні бібліотеки у 1948 р. асигнували 72 млн крб. [18, с. 2]. Проте, якщо комітет у справах культурно-освітніх установ відновив і значно розширив мережу своїх бібліотек, то в цілому мережа бібліотек всіх систем і відомств УРСР ще не була відновлена. Недостатньо відновлена система бібліотек професійних спілок, міністерства освіти УРСР, управління в справах вищої школи.

Якщо в 1945 році в Чернівецькій області нараховувалось лише 66 бібліотек, то на 1 січня 1949 р. їх кількість становила понад 1000, серед яких 105 – масових і 87 – сільських. Крім того, створено 835 бібліотек при сільських і профспілкових клубах, школах, вищих і середніх навчальних закладах. Книжковий фонд бібліотек області налічував майже 600 тис. книг, якими користувались близько 79 тис. читачів [19, с. 3].

Слід констатувати, що до 1950 року на території Чернівецької області в основному було сформовано мережу публічних бібліотек для забезпечення потреб населення в доступі до книг, газет та журналів. У всіх населених пунктах діяли бібліотеки або хати-читальні. Паралельно з публічними бібліотеками діяли мережі колгоспних, шкільних та профспілкових бібліотек. Переважна більшість промислових підприємств та організацій також мали свої бібліотеки. Координаційну та методичну функцію у сфері бібліотечної справи Чернівецької області поклали на обласну універсальну наукову бібліотеку.

Перед бібліотеками краю наприкінці 40-х років ХХ ст. стояло ще багато проблем – будівництво нових приміщень і переміщення фондів, налагодження науково-інформаційної та культурно-просвітницької роботи. Однак в цілому за повоєнний період бібліотеки краю вийшли з розвиненою мережею для максимального забезпечення потреб читачів, з упорядкованими, в переважній більшості, фондами та налагодженням обліку, активізацією обслуговування користувачів, наявністю каталогів та краєзнавчої бібліографії, планами подальшого розвитку.

Список використаних джерел

1. Кожному селу – бібліотеку: [Розбудова бібліотечної мережі на Буковині] // Радянська Буковина. – 22 червня 1941.
2. Читальня // Довідник з історії України (А-Я)/за заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид. – К.: Генеза, 2001. – 1135 с.
3. Реєстрація бібліотек: [Оголошення обласного відділу народної освіти] // Радянська Буковина. – 27 жовтня 1940.
4. Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. 1. – Оп. 1. – Од. зб. 85. – 6 арк.
5. Абрамов К. Історія бібліотечного дела в СССР / К.И. Абрамов. – М.: Книга, 1980. – 351 с.
6. Валько І., Міневич І. Клуби та бібліотеки Радянської України / І.Валько, І.Міневич. – К.: Держполітвидав УРСР, 1960. – 222 с.
7. Фельдштейн М. Створення обласної бібліотеки / М.Фельдштейн // Радянська Буковина. – 8 вересня 1940.
8. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 12. – Од. зб. 47. – 30 арк.
9. Драматичні колективи: [Культурні установи в селах Заставнянського району] // Рад.Буковина. – 25 травня 1941.
10. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 12. – Од. зб. 26. – 7 арк.
11. ДАЧО. – Ф.Р82. – Оп. 3. – Од. зб. 12. – 30 арк.
12. Що дала радянська влада трудящим Буковини // Радянська Буковина. – 4 листопада 1944.
13. Філіпов О. Народна освіта в новій п'ятирічці: [в Україні] / О.Філіпов // Радянська Буковина. – 18 жовтня 1946.
14. Библиотечное дело на Украине. (Организация библиотечной работы). 1945–1961. – Харьков: Харьковский гос. ин-тут культуры, 1965. – 36 с.
15. Про заходи до зміцнення районних і сільських бібліотек: Постанова Ради Міністрів УРСР від 5 березня 1947 р. № 260 // Збірник Постанов УРСР. – 1947. – № 5. – С. 22.
16. Республіканська нарада бібліотечних працівників України: [В роботі наради взяв участь секретар ЦК КП(б)У тов. М.С.Хрущов] // Радянська Буковина. – 30 листопада 1947.
17. Мізюн Д. Деякі питання масово-політичної роботи на селі / Д. Мізюн // Радянська Буковина. – 25 липня 1947.
18. Литвин К. Зробимо бібліотеки справжніми центрами політичної роботи в масах: [стаття секретаря ЦК КП(б) України] / К. Литвин // Рад.Буковина. – 12 грудня 1948.
19. Кулініченко Б. За дальше піднесення культурно-масової роботи: [що показав громадський огляд культурно-освітніх закладів області] / Б. Кулініченко // Радянська Буковина. – 26 листопада 1949.

Олег Шилюк

БИБЛИОТЕЧНОЕ ДЕЛО НА БУКОВИНЕ В 40-Х ГОДАХ XX ВЕКА

Публикация посвящена вопросам истории создания и функционирования библиотек на Буковине в 40-х годах XX века, как составляющей истории библиотечного дела Украины. Проанализировано содержание работы библиотек, становление и развитие библиотек края, выявлены их основные типы и специфические особенности. Особое внимание уделено приоритетным направлениям деятельности библиотечных учреждений.

Ключевые слова: История Буковины, сеть библиотек, публичные библиотеки, специальные библиотеки, изба-читальня.

Oleg Shylyuk

LIBRARY AFFAIRS BUKOVINA IN 1940-IES

The publication deals with history of creating and functioning of libraries on Bukovina in 40th of XX age, as component of library matter of Ukraine. There is analyzed the content of the work of libraries, organization and development of libraries in the country, found out their basic types and specific features. Special attention is spared priority directions of activity of library establishments

Key words: history of Bukovina, librarian network, public libraries, special libraries, reading house.

УДК 94 (477) "1944/1960": 33

Віктор Клименко

ПРОБЛЕМА КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМКООПЕРАЦІЇ В УСРР У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті йдеться про проблеми кадрового забезпечення промкооперації України у повоєнний період, якісний та кількісний склад працівників галузі, напрями підготовки фахівців.

Ключові слова: *кадри, кадрове забезпечення, промкооперація, УСРР, повоєнний період.*

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в тому, що вчення про кооперацію та історія кооперативного руху поступово привертає все більшу увагу, дослідниками та істориками були закладені теоретичні основи вивчення розгортання на теренах країни різних видів кооперації [1]. Хоча слід відмітити, що історіографія історії розвитку промислової кооперації і, зокрема, проблеми її кадрового забезпечення є недостатньо розвинутою.

Наукова новизна дослідження ґрунтується на тому, що автором, виходячи з актуальності теми й використанням архівних джерел, по-новому переосмислено роль кадрового забезпечення в умовах повоєнного часу.

Мета дослідження – дослідити проблему кадрового забезпечення промкооперації в УСРР у повоєнний період.